

5. Марущак О. В. Інтеграція знань у професійно-технічному закладі : проблеми і перспективи / О.В. Марущак // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2002. – № 3. – С. 9-14.

6. Полак Л. Б. Навчально-виховний процес у закладах профтехосвіти : управлінський аспект / Л.Б. Полак. – К. : Вища шк., 1999. – 112 с.

Стаття присвячена обґрунтуванню концептуальних засад та моделі формування фахових знань майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю.

Ключові слова: кваліфіковані робітники; фахові знання; спеціальні дисципліни.

Статья посвящена обоснованию концептуальных основ и модели формирования специальных знаний будущих квалифицированных рабочих строительного профиля.

Ключевые слова: квалифицированные рабочие; профессиональные знания;

This article is devoted to argumentation of conceptual element and the model of basic knowledge's formation of future qualified workers of builders.

Keywords: qualified worker, professional knowledge, special disciplines.

УДК 378.011.3-057.175:902

В.А. Литвин
м. Львів, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ АРХІТЕКТОРІВ

Постановка проблеми. Посилення ролі особистості й інтелектуалізація професійної діяльності вимагають від вищої освіти швидкого досягнення якісно нового рівня навчального процесу з метою підготовки компетентних випускників, інтелектуально, психологічно та морально готових до праці у складних, непередбачуваних умовах. Удосконалення професійної підготовки має на меті виховання у студентів ВНЗ професійної культури як форми організації свідомості фахівця, засвоєння відповідних цінностей із конкретної спеціальності з одночасним розвитком загальної освіченості. Це передбачає розвиток у молоді сучасного наукового мислення та професіоналізму в майбутній діяльності.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і зарубіжній педагогіці сформувалися певні теоретичні підходи до виховання професійної культури (С. Архангельський, Б. Бондаревська, С. Гончаренко, І. Зязюн, І. Ісаєв, В. Краєвський, Н. Кузьміна, О. Пономарьов, В. Сластьонін, В. Тамарін, А. Харченко, С. Щербакова та ін.). Досліджені механізми, тенденції та умови формування окремих компонентів професійної культури: духовної (Е. Артамонова, Б. Братусь, Н. Щуркова), екологічної (С. Глазачов, Л. Лук'янова), інформаційної (В. Биков, Р. Гуревич, А. Коломієць, І. Роберт), комунікативної (О. Кисельова, Т. Левашова, А. Мудрик, Л. Руденко), морально-етичної (Г. Васянович, Е. А. Грішин, Д. Яковлева), педагогічної (А. Колесова, Н. Ліфінцева, Н. Ничкало, О. Шестопалюк), проектної (Л. Гур'є), технологічної (М. Левіна, О. Траверсе) та ін. Архітектурно-проектну культуру досліджували російські науковці В. Бабуров, Г. Бархін, Б. Бархін, К. Блохін, А. Власов, І. Жолтовський, Н. Качуровська, А. Щусев та ін. У цих дослідженнях професійна культура розглядається як проекція загальної культури, що виявляється в системі якостей і специфіці професійної діяльності.

Українська психолого-педагогічна думка приділяє, на жаль, недостатньо уваги питанням підготовки фахівців архітектурного профілю, зокрема проблемі плекання компонентів їхньої професійної культури. Водночас аналіз теорії і практики архітектурної освіти свідчить, що рівень професійної культури молодих архітекторів переважно недостатній, що негативно позначається на продуктах архітектурної діяльності, а це впливає на якість життя суспільства в цілому. На наш погляд, це зумовлено суперечністю між потребою послідовного,

цілеспрямованого залучення майбутніх фахівців до професійного та соціокультурного досвіду, опанування новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями та відсутністю ефективних освітніх технологій, направлених на формування професійної культури майбутніх архітекторів.

На відміну від архітектурознавчих досліджень і концепцій розвитку архітектурної практики і методології, царина архітектурної педагогіки залишається недостатньо вивченою. Традиційно більшість психолого-педагогічних проблем вирішувалися всередині архітектурної галузі, що призводило до часткових, вузькоспеціалізованих результатів. Нині історія становлення та розвитку архітектурної освіти, способи входження у високу професію стають полем запеклих дискусій і суперечок, аргументами в яких мають бути результати наукових досліджень, опора на об'єктивні дані, що виходять не лише з предмету архітектури, а й із суміжних дисциплін (зокрема, дизайну). У розвинутих країнах останнім часом намітилось широке загальнофілософське, методологічне, соціокультурне осмислення теорії та практики архітектурної освіти. На думку Д. Мелодинського, це пов'язано з виникненням кризової ситуації в підготовці архітекторів, коли потреба нагальних змін не викликає сумнівів, а старі методи виявляються безпорадними в баченні навіть найближчих перспектив [7, с. 3].

На наш погляд, суттєво перешкоджає підвищенню рівня професійної культури фахівців-архітекторів відсутність комплексного підходу до формування необхідних професійних якостей та особистісних властивостей студентів архітектурних спеціальностей.

Метою нашої статті є теоретичний аналіз складових професійної культури фахівців-архітекторів і пошук дієвих концептуальних підходів до підвищення якості архітектурної освіти.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що високий рівень суспільної культури забезпечує належна освіта та культура членів соціуму. Філософська категорія «культура» характеризує творчу діяльність особистостей, спрямовану на створення, збереження, розповсюдження, обмін і використання сукупності матеріальних і духових цінностей суспільства, які служать усебічному розвитку самої особистості [2, с. 198]. Культура визначається, передусім, як удосконалення та самовдосконалення людини і суспільства (В. Біблер, С. Гессен, І. Зязюн, М. Каган, О. Лосев, Ж. Марітен, Ж. Сартр та ін.). Отже, людині слід виховувати культуру мислення, почуттів, поведінки тощо. Дослідники розуміють культурне зростання особистості передусім як отримання освіти. Зокрема, В. Біблер визначає розгортання культури як її трансформацію з безособової форми загальності в особистісну форму культури індивіда [1, с. 54]. Згідно з антропологічною концепцією (Н. Бердяєв, І. Ільїн, А. Лосев, К. Ушинський, Е. Фромм та ін.), головне в культурі – людина, яка є її творцем і носієм. Культуротворча функція людини полягає в тому, що особистість творить сама себе, самозбагачується, створюючи культурний простір.

У педагогіці поняття культури розглядають як історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений у типах і формах організації життя та діяльності людей, їхніх взаєминах, створених матеріальних і духовних цінностях [8, с. 130]. Б. Гершунський вважає культуру вищим проявом людської освіченості та професійної компетентності [3, с. 83].

Орієнтири вищої освіти нині визначає нова освітня парадигма, спрямована на виховання «людини культури». Відхід від авторитарного стилю педагогічної діяльності, застосування особистісно-орієнтованого підходу, впровадження проектних технологій, гуманітаризація та гуманітаризація є провідними тенденціями архітектурної освіти. Її метою є не вузькопрофільна підготовка, а загальнокультурний, соціально й особистісно значимий безперервний розвиток творчого потенціалу, формування світогляду та ціннісних орієнтацій фахівця.

Застосування культурологічного підходу в освіті виражається в особистісній орієнтації, спрямованості на особистість як мету, суб'єкт, результат і головний критерій навчально-виховного процесу. Культурологічна парадигма виходить з положень про те, що освітня система відображає не структуру суспільного виробництва, а простір культури відповідно до

її змісту і форм. Вона передбачає формування в майбутніх фахівців не прагматичного інтересу до широкої освіченості, а прагнення самостійно розвивати ціннісні орієнтації, професіоналізм, доміантними складовими якої є креативність, висока моральність, духовна культура. Як зазначає І.Зязюн, освіта за своєю природою є культурновідповідною, вона містить ту частину культури, що відтворює її цілісність; освіта в системному відношенні ізоморфна культурі; сполучною ланкою освіти і культури є людина; мета сучасної освіти – людина культури. Науковець висуває гіпотезу про продуктивність і перспективність культурологічного підходу як концептуальної основи модернізації освіти [4, с. 34].

Однією зі складових культури особистості як члена суспільства є професійна культура, яка передбачає творче опанування та розвиток особистісних знань, володіння певною стратегією у виконанні завдань, розвиненість професійної інтуїції. Структура професійної культури фахівців характеризується сукупністю історично сформованих принципів, норм, правил і методів, які регулюють професійну діяльність людини. Професійною культурою виступає певна сукупність матеріальних і духовних цінностей, яка вироблена фахівцями відповідної галузі [9, с. 45-46]. Вона включає специфічний спосіб організації їхньої діяльності, ставлення цих людей до своєї роботи та її результатів, а також їхнє ставлення до себе, один до одного, до інших людей і до суспільства в цілому, зумовлені специфікою їхньої діяльності.

Професійну культуру часто трактують як комплекс знань, умінь і навичок, опанування якими робить фахівця кожного конкретного напрямку майстром своєї справи. Виділення професійної культури із загального контексту необхідне для того, щоб показати, що вона формується в людей професійно зайнятих у певній царині та отримавших відповідну підготовку. Професійна культура, безперечно, складова загальної культури, але має і певні власні риси. Якщо загальна культура особистості відображає широту опанування ціннісного змісту духовної та матеріальної культури, міру залучення особистості до створення цінностей, готовність і здатність до їх продукування, то професійна культура показує прояв загальної культури у специфічних умовах професійної діяльності.

З позицій культурологічного підходу професійна культура виступає як універсальна характеристика фахівця. Її формування є системоутворюючим чинником становлення майбутнього фахівця. Дослідження проблеми формування професійної культури здійснюються в контексті загальнофілософських і культурологічних традицій, що містять дві взаємопов'язані тенденції – інтеграції та диференціації. З одного боку, культура є цілісним, системним, інтегрованим утворенням, а з іншого – безперечним є необхідність диференціації цілісної культури на складові та напрями (Н. Ліфінцева).

Більшість досліджень професійної культури будуються на уявленні про культуру як соціальний феномен, що має діяльну природу. З цієї позиції культура виступає як соціально значима творча діяльність у взаємозв'язку її результативності (опредметненої в нормах, цінностях, традиціях, знакових і символічних системах тощо) та її процесуальності, яка передбачає опанування вже наявних результатів творчості.

Отже, найголовнішим атрибутом феномену професійної культури є активний і свідомий прояв її у процесі професійної діяльності. При цьому виявляється діалектика взаємовідносин між характером цієї діяльності та розвитком професійної культури, яка полягає в тому, що, з одного боку, збільшення досвіду й удосконалення характеру діяльності активно сприяють формуванню і розвитку професійної культури; з іншого, розвиток рівня професійної культури збагачує практичний досвід, змінює характер діяльності та ціннісне ставлення людини до неї [11, с. 91]. Значення професійної культури, як багатогранного явища, яке характеризується взаємозв'язком процесуальних форм, видів професійної діяльності та культури розкриває О.Траверсе [10, с. 242]. Усі її структурні компоненти, функції, системи виховання, збереження і поширення спрямовані на формування та розвиток конкурентоспроможності майбутніх фахівців.

Професійна культура проявляється у низці взаємопов'язаних компонентів: культура праці та виробництва (технологічна), психологічна, інформаційна, екологічна, правова, моральна, естетична, комунікативна культура тощо. Зокрема культура праці та виробництва

включає соціально-економічні та техніко-технологічні підсистеми, в яких людина виступає суб'єктом виробництва, тобто реалізує у своїй діяльності досвід і знання трудової діяльності попередніх поколінь [6].

Архітектура й архітектурна діяльність, як одна з провідних ознак людського існування та важлива частина культури, безумовно, передбачає відтворення своїх форм, їх наступність і трансляцію в історичному процесі. Архітектура – галузь суспільної діяльності, яка належить як до матеріальної, так і до духовної культури. Архітектурна діяльність унікальна за своїм характером, бо в ній, як у діяльності «дизайнера простору», нерозривно пов'язані між собою всі основні види людської діяльності: пізнавальна, перетворювальна, ціннісно-орієнтаційна, естетична, комунікативна, які в міру розвитку виділялися у відносно самостійні складові роботи архітектора. Її можна розглядати як стрижневу базу комплексу професійних характеристик, соціальних механізмів, умов, засобів формування і розвитку професійної культури архітектора. Архітектурна діяльність як своєрідна соціально-виробнича система, що реалізує потреби суспільства в організації просторового середовища життєдіяльності людини, складається з трьох основних, взаємопов'язаних функціональних підсистем: освітньої, проектно-виробничої та соціокультурної [5, с. 14-15].

Освітня сфера діяльності скерована на безперервний розвиток протягом навчання та подальшої роботи за фахом художніх здібностей, необхідного рівня загальноосвітніх, загально професійних і професійно орієнтованих знань, умінь і навичок, формування внутрішніх можливостей і прагнення до професійного зростання, цілеспрямованості, творчого самовизначення, самоосвіти та самовдосконалення.

Проектно-виробнича сфера діяльності виробляє у студентів необхідний рівень знань і вмінь у галузі візуально-образотворчих засобів (графіка, креслення, моделювання тощо); логіко-семантичних засобів (символіка, стилізація, семіотика); образного та логічного моделювання (евристика, інтуїція, асоціація, аналіз, логіка тощо); виховує ставлення студентів до прийнятих норм обмеження проектувальних дій і можливостей (державні будівельні норми, санітарні норми і правила, матеріальні ресурси суспільства, досвід, емпіричні знання тощо); розвиває рівні інформатичної (передусім, застосування спеціалізованого програмного забезпечення) і професійної компетенції (загальнопрофесійні, міждисциплінарні, ключові) та організаційно-управлінської діяльності (загальна мораль та професійна етика, основи управління, наукова організація праці тощо).

Соціокультурна сфера діяльності архітектора складається з характеристик пізнавальної, перетворювальної, ціннісно-орієнтаційної й комунікативної діяльності та сконцентрована на засвоєнні майбутніми архітекторами цінностей матеріальної і духовної культури у процесі пізнавальної діяльності (канони, об'єкти, зразки, методологія тощо); репродуктивній і продуктивній практиці в межах перетворювальної діяльності (передача і використання зразків, розвиток знання, нові знання, ноу-хау, ідеї, концепції тощо). Під час реалізації цієї сфери діяльності закладаються ціннісні та культурно-етичні норми (естетичні й етичні принципи, установки, інтереси, еталони, норми етики тощо), а комунікативна діяльність розвиває неформальні та формальні способи спілкування (особиста та професійна позиція, творчі та професійні зв'язки тощо).

Отже, професійна культура є продуктом і результатом навчально-виховної та професійної діяльності архітектора, а також розвитку його творчого потенціалу, постійного самовдосконалення. **Професійна культура архітектора** – це системне утворення, що є сукупністю професійних знань, теоретичних і практичних умінь і соціально значимих якостей особистості, які формуються у процесі освітньої, проектно-виробничої та соціокультурної діяльності [5, с. 15].

Формування професійної культури здійснюється в двох напрямках: розвитку професійної індивідуальності, тобто опанування комплексу спеціальних знань, умінь і навичок, і виховання особистості («професійна соціалізація»), тобто залучення майбутнього архітектора до соціокультурного досвіду професії та суспільства загалом, вироблення в нього комплексу

якостей, сприятливих для розвитку професійної самосвідомості та творчої активності. Єдність двох цих напрямів визначає гармонійний розвиток особистості майбутнього архітектора.

Ефективне формування професійної культури студента у ВНЗ передбачає «накладання» психологічного, дидактико-методичного і професійно-специфічного поглядів на архітектурну спеціальність, з якої здійснюється підготовка, і потребує проектування особистісних характеристики шляхом вивчення професійних функцій і структури професійної діяльності.

Дослідження, проведені в галузі архітектурної освіти (Г. Веслополова, Н. Качуровська, Г. Сініцина) свідчать, що основою професійної компетентності архітектора є проектна діяльність, оскільки змістом його праці є створення своєрідної соціально-виробничої системи, яка реалізує потреби суспільства в організації просторового середовища життєдіяльності людини. Оскільки проектування, проектна робота та здатність її організовувати, управляти нею є найбільш значущими в діяльності архітекторів, закономірним бачимо застосування у процесі їхньої підготовки *проектного навчання*.

Проектне навчання особистісно-орієнтоване, розвивальне навчання, яке ґрунтується на послідовному виконанні комплексу навчальних завдань з метою опанування сукупністю теоретичних і практичних знань, умінь і навичок. Воно є цілісною дидактичною системою, заснованою на творчому використанні здобутих знань у процесі роботи над заданою темою. При цьому принципово змінюється навчальна робота, відбувається залучення викладачів і студентів до творчості, розв'язання різних нестандартних ситуацій, реалізації задумів, ініціатив. Навчальне проектування спонукає студентів до науково-дослідницької діяльності, що зумовлює якісні зміни у професійній підготовці.

Навчання архітекторів за такою технологією отримало назву *наскрізного курсового та дипломного проектування (НКДП)*. Основним принципом технології НКДП є комплексна система навчання, коли весь навчальний матеріал направлений на архітектурне проектування, навчання творчому методу архітектора, створення умов для засвоєння практичних умінь і навичок, необхідних для архітектора-професіонала. При цьому виникає особлива психолого-педагогічна ситуація цілісного навчання, яка ґрунтується на міждисциплінарності, що передбачає інтеграцію отриманих знань, які актуалізуються в архітектурному задумі та синхронно впливають на студента у процесі творчої діяльності. Він опановує методи типологічного, функціонального, економічного й візуального аналізу, оцінювання та синтезу – прийоми компоновки цілісної системи архітектурного об'єкту. Таким чином, створюються передумови для успішного розвитку професійної діяльності в кожній підсистемі: освітній, проектно-виробничій та соціокультурній. Для цього необхідно забезпечити стійкий зв'язок завдань із суміжних дисциплін за тематикою проектування. Усі кафедри регулюють свою діяльність шляхом обміну інформацією між педагогами різних дисциплін, реалізуючи через об'єкт проектування прямі та зворотні зв'язки.

Педагогічними умовами формування професійної культури майбутніх архітекторів у процесі проектно-діяльності є: організація цілісного навчально-виховного процесу та його орієнтація на розвиток структурних компонентів професійної культури; структуризація змісту циклів професійної підготовки на основі наскрізного проектування в нерозривному зв'язку із засвоєнням загальноосвітніх, загальнопрофесійних і професійно орієнтованих дисциплін; організація навчального процесу на основі продуктивної творчої роботи, спільної проектно-діяльності студентів і викладачів; ініціації рефлексії особистісно-професійного розвитку; формування професійних якостей архітекторів на основі поєднання технічних, інформатичних, економічних, художньо-композиційних і містобудівних компетенцій шляхом посилення міждисциплінарних зв'язків; орієнтація освітнього процесу на опанування інформаційної, проектно-художньої складових професійної культури майбутніх архітекторів [5, с. 18]. При цьому виділено критерії сформованості професійної культури архітекторів: мотиваційно-цільовий (професійний інтерес, мотиви досягнення професійної культури); операційно-діяльнісний (інформатична та професійна компетентність); емоційно-комунікативний (емоційна стійкість, прояв етичних якостей, способи взаємодії та співпраці, потреба у професійному спілкуванні); оцінювальний (рефлексія, самооцінка).

Практика свідчить, що проектна діяльність зміцнює міждисциплінарні зв'язки, сприяє наступності й інтеграції навчальних дисциплін, створює умови їх взаємодії та взаємодоповнення, що забезпечує виконання на належному фаховому рівні проектів з основної професійно спрямованої дисципліни – архітектурного проектування і, зрештою, зумовлює формування в студентів професійної культури. У них виробляється виразний художній смак, професійна етика, досягають належного рівня художні здібності, розвивається фантазія, об'ємно-просторове мислення; виховуються особистісні якості (комунікабельність, відповідальність за наслідки своєї діяльності, творча активність, взаємодопомога, упевненість в собі тощо); у них переважає стійка мотивація до освітньо-професійної діяльності та прагнення самовдосконалюватися.

До чинників, які перешкоджають формуванню професійної культури, дослідники зараховують: ригідність мислення студентів, низький рівень розвитку художніх здібностей та інтересу до професійної діяльності, недостатня відповідальність за наслідки своєї роботи, низька інформатична компетентність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасне розуміння архітектурної освіти актуалізує низку проблем, найважливіша з яких – виховання майбутнього архітектора як компетентного фахівця, що відповідає найвищим духовно-змістовним і матеріальним запитам цивілізованого суспільства. Одним із найперспективніших шляхів формування професійної культури майбутніх фахівців-архітекторів є застосування наскрізного курсового і дипломного проектування, яке інтегрує методологію архітектури із сучасними педагогічними технологіями та методами управління навчальним процесом.

До подальших досліджень архітектурної освіти належить обґрунтування системи інформатизації проектної діяльності у ВНЗ, а також формування інформаційної культури майбутніх архітекторів.

Література:

1. Библер В. С. Мышление как творчество / В. С. Библер. — М. : Политиздат, 1975. — 399 с.
2. Васянович Г. П. Філософія : навч. посіб. / Г. П. Васянович. — Львів : Норма, 2005. — 216 с.
3. Гершунський Б. С. Философия образования для XXI века : учебное пособие для самообразования / Б. С. Гершунский. — М. : Педагогическое общество России, 2002. — 512 с.
4. Зязюн І. А. Естетичні засади розвитку особистості / І. А. Зязюн // Мистецтво у розвитку особистості : монографія / за ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало. — Чернівці : Зелена Буковина, 2006. — С. 14—36.
5. Качуровская Н. М. Формирование профессиональной культуры будущих специалистов-архитекторов в образовательном процессе вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Качуровская Наталья Михайловна. — Курск, 2005. — 183 с.
6. Колісник-Гуменюк Ю. І. Теоретичні основи формування професійної культури майбутнього фахівця / Ю. І. Колісник-Гуменюк // Вісник Львівської державної фінансової академії : гуманітарні науки. — Львів : ЛДФА, 2008. — № 8. — С. 45—53.
7. Мелодинский Д. Л. Концепции художественного формообразования в архитектурных школах XX века. Развитие творческих идей ВХУТЕМАСа и Баухауза : дис. ... д-ра искусствоведения : 18.00.01 / Мелодинский Дмитрий Львович. — М., 2003. — 412 с.
8. Педагогическая энциклопедия : словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад ; редкол. М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др. — М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. — 528 с.
9. Пономарьов О. С. Формування професійної культури фахівців у системі завдань педагогіки вищої школи / О. С. Пономарьов // Наукові праці. — Миколаїв : МДГУ ім. П. Могили, 2006. — Т. 46. — Вип. 33, Педагогічні науки. — С. 43—47.
10. Траверсе О. О. Професійна культура як інтегративний чинник фахової підготовки і виховання учнів професійно-технічних навчальних закладів / О. О. Траверсе // Педагогіка і психологія професійної освіти : результати досліджень і перспективи : зб. наук. праць / за ред. І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало. — К., 2003. — С. 238—243.
11. Харченко А. О. Проблеми формування професійної культури в системі підготовки менеджерів / А. О. Харченко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць / за ред. Л. Л. Товажнянського, О. Г. Романовського. — Харків : НТУ «ХПІ», 2007. — Вип. 15—16 (19—20). — С. 88—96.

Викладено теоретичний аналіз складових професійної культури фахівців-архітекторів, а також здійснено пошук концептуальних підходів до підвищення якості їхньої підготовки.

Ключові слова: архітектурна освіта, вищий навчальний заклад, проектне навчання, професійна культура.

Изложен теоретический анализ составляющих профессиональной культуры специалистов-архитекторов, а также поиск концептуальных подходов к повышению качества их подготовки.

Ключевые слова: архитектурное образование, высшее учебное заведение, проектное обучение, профессиональная культура.

The article expounds the theoretical analysis of constituents of specialists-architects' professional culture, and also researches the conceptual approaches to their training quality raise.

Keywords: architectural education, higher educational institution, project studies, professional culture.